

נלי אגסי, מתוך 'חלום בו שתיקה עשניה זהב', 2005, וידאו וידאו
באדיבות גלריה דביר, תל אביב אביב

מגדר | כתב עת אקדמי רב תחומי למגדר ופמיניזם גיליון שלישי | דצמבר 2014

סקירת ספרים | ורוניק מוטייה | מיניות: מבוא קצר מאוד

Véronique Mottier, Sexuality: A Very Short Introduction.

ורוניק מוטייה היא חברת מחקר וראש המחלקה בלימודי חברה ומדע המדינה בג'וזוס קולג' באוניברסיטת קיימברידג', ופרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת לוזאן. פרסמה מחקרים רבים על הפוליטיקה של המיניות ושל המגדר, על תאוריות של המדינה, על ההגות הפוליטית הפמיניסטית וחקר השיח הפמיניסטי. תרגום: אדרה חתומי | ירושלים, מוסד ביאליק, 2014 | 152 עמודים.

עמית קמה | היסטוריה קצרצרה של ההבניה התרבותית של המין: הרהורים בעקבות קריאת הספר "מיניות: מבוא קצר מאוד"

ד"ר עמית קמה: מרצה בכיר בחוג לתקשורת, המכללה האקדמית עמק יזרעאל. חוקר קבוצות מיעוט שונות פורסמו בכתבי עת מדעיים ישראליים ובינלאומיים. בשנים האחרונות חוקר היבטים תרבותיים ותקשורתיים של הגוף. פרסם חמישה ספרים, ביניהם: העיתון והארון: דפוסי תקשורת של הומואים, תקשורת כתרבות: יצירת משמעות כמפגש בין טקסט לבין קוראים. ספרו (עם פרופ' ענת פירסט) על ההדרה: ייצוגים תקשורתיים של 'אחרים' יראה אור בקרוב. ד"ר קמה הינו חבר מערכת כתבי-העת מסגרות מדיה ו- Journal of LGBT Youth.

במהלך שלושים השנים בהן אני מלמד ומרצה על הומוסקסואליות נשאלתי – לרוב מתוך עמדה מתריסה וקנטרנית – אין ספור פעמים לגבי "אי הטבעיות" שבתופעה זו. והרי הטבע ברא אותנו, זכר ונקבה בדיוק לשם כך: רבייה גרידא. אם כך, כל חריגה מן התקנות הטבעיות (שלא לומר, אלוהיות) היא בבחינת סטייה לא טבעית ובלתי ראויה. אמנם, בשנים האחרונות מעטים הם אלו הנוקטים במושגים הבוטים כגון "סטייה" ומעטים אף יותר אלו המעזים לומר בקול רם כי יש להכחיד אותה, אך עדיין סוגיית הטבעיות של יחסי המין נדמית לכל הדייט כאילו איננה מוטלת כלל בספק. המין (ההטרסקסואלי) הוא חלק טבעי בגופנו, בנפשנו ובמהותנו, ממש כמו אכילה ושתייה. להפתעתי המסוימת, תשובותיי, הנגזרות מן ההגות והמחקר הרווחים במחצית השנייה של המאה העשרים, נתקלות כמעט תמיד בספקנות רבה: האמנם יש דבר כזה, "הבניה חברתית ותרבותית"? נדמה לי, שהאשמת אנשי אקדמיה בהתכנסות אל "מגדל השן" מוצדקת במידה מסוימת משום שאיננו מצליחים להנחיל את רעיונותינו ודעותינו בקרב הציבור הרחב. ההגמוניה של הטבעיות והמהותנות היא כה מושרשת וכה מוצדקת בכל צעד ושעל, עד שאיננו מצליחים לזעזע את אמות הסיפין ולחתור תחת יסודותיה.

ספרה של ורניק מוֹטִייה (משנת 2008), שתורגם כעת לעברית¹, יכול אולי להועיל בהנחלתם של הרעיונות ההבנייתיים ולחתור לקראת הטלת ספקות לגבי "המין הטבעי" בקרב קהל לא אקדמי; היות שיש להניח, כי רוב אנשי האקדמיה מן הסתם בקיאים כבר במידה כלשהי בתיאוריות, במחקרים ובהיסטוריה של ההבניה החברתית של המיניות. היעד הזה נרמז כבר בהקדמה לספר: "הקישור הזה בין המיניות, המובנת כדרך שבה בני אדם חווים את גופם, את הנאותיהם ואת תשוקותיהם, ובין הזהות המינית, הוא בעצם תופעה מודרנית שהחלה לצמוח רק במאה ה"ח והי"ט באירופה. [...] המיניות אינה חוויה טבעית, ביולוגית, אוניברסלית. [...] כוחות חברתיים ופוליטיים מעצבים את המיניות ומקשרים אותה בדרכים רבות-משמעות אל יחסי הכוחות הנוגעים למעמד, לגזע, ובייחוד למגדר" (עמ' 11-12).

הספר - כשמו כן הוא - "מבוא קצר מאוד": למעשה, הוא עומד על 109 עמודים בלבד. הכתיבה רהוטה ונגישה, ובניגוד מובהק למרבית הספרים העוסקים בנושא דנן התרגום² זורם בקלילות יחסית (אם כי לא ברור מדוע המילה "סקס" רווחת בו לצד המילה העברית). זה איננו טקסט מדעי ולכן ייתכן שאיננו מאיים עם הפניות רבות וז'ארגון ליודעות ח"ן בלבד. כאמור, יש לקוות כי אורכו של הספר וכתובתו הנעימה יעודדו את קריאתו ויעזרו להפיץ את המשנה ההבנייתית בציבור. הייתי בהחלט מציע לשלב פרקים נבחרים ממנו בסילבוסים של קורסים אקדמיים לתואר ראשון. נדמה לי, שקוראות בעלות "ותק" בלימודי מגדר ותחומי ידע משיקים עשויות למצוא בספר מעט ידע חדש

¹ מעניין לציין כי לאחרונה, כמעט במקביל להוצאה לאור של התרגום של ספרה של מוטייה, יצא לאור ספר בעברית פרי עטו של צבי טריגר פשעים נגד הפטריארכיה: ניאוף, הפלות והומוסקסואליות במשפט ובתרבות. החלקים הראשונים בשני הספרים דומים למדי וסוקרים את המיניות בעת העתיקה ביוון וברומא.

² בעניין התרגום, אבקש להעיר כי כאשר נכתבים שמות לועזיים באותיות עבריות נחוץ עד מאוד להוסיף גם ניקוד ו/או להוסיף את האיות הלוועזי. וזאת על מנת לאפשר לקוראות לדעת לבטא את השמות כהלכה.

או בלתי מוכר. יתרה מכך, מוטייה מסכמת ומנגישה לציבור הלא בקיא את רעיונותיהם של כמה מפורצי הדרך (שכתיבתם לרוב מסורבלת ומאיימת, ובכל מקרה ברובה לא תורגמה לעברית) בדיון העכשווי על תולדות המיניות: מישל פוקו, דיוויד הלפרין, ג'פרי וויקס ואחרים (לא לחינם אני נוקט בלשון זכר: רובם הינם גברים).

הספר כולל חמישה פרקים: (1) העידן לפני "המצאת" המיניות (הסוקר את המין בעת העתיקה ביוון וברומא ובראשית הנצרות), (2) "המצאת" המיניות בעת החדשה (ובו פירוט על מדע המין, הבדלים מגדריים, הומוסקסואליות והמהפיכה המינית של המאה העשרים), (3) ביקורות פמיניסטיות על המיניות (ובו דיון על שחרור מיני, אורגזמה נשית ומלחמות האנטי-פורנו והאנטי-אנטי-פורנו), (4) תפקידיה המפקחים של המדינה בחדר המיטות (הכולל סקירה של משבר האיידס ו"מדע" האַאוּגְנִיקָה), ולבסוף (5) עתידה של המיניות (הכולל דיונים על הפוליטיקה של המין כיום בעיקר תוך התמקדות ברעיונות מבית המדרש הקוויירי).

בהמשך להתרשמותי האישית דלעיל, נדמה כי בציבור הרחב מיניות, זהות מינית ונטייה מינית הם מושגים שלעולם מתקשרים להומוסקסואליות ולהומואים/לסביות בלבד. בהלימה לתיאוריות על האחרה, בני המגזר החזק לעולם אינם מסומנים ונותרים בבחינת "האדם הניטרלי"³. כך גם בהקשר הנוכחי, האידיאולוגיה ההטרונורמטיבית מניחה כמובן-מאליו שרק ה'אחרים', דהיינו הומואים/לסביות, מסומנים והינם "בעלי" נטייה וזהות מיניות ומיניות בכלל. מוטייה תורמת תרומה משמעותית לניפוץ הדעות הקדומות הללו ומראה ומדגימה כיצד המיניות, על פניה השונים, היא נחלת כל בני האדם באשר הם. אולם, הגדרותיה ומימושיה בפועל הם מגוונים ותלויים במידה רבה (אולי מוחלטת) בנסיבות סוציו-היסטוריות. לדוגמא: "הקדמונים אימצו את הרעיון הפאלוצנטרי של המין, שהוגדר כחדירה בלבד. נשיקות, ליטופים וצורות מגע שאינן חדירה נחשו ביטויים של אהבה, אבל הם לא נחשבו חלק מהמרחב המיני" (עמ' 15). יתרה מכך, מראה מוטייה כי בעת העתיקה (קרי, ביוון וברומא)⁴ "החדירה סימלה את הזכר ואת מעמדו החברתי, אך לזהות הנחדר, נער או אישה, היתה חשיבות מועטה בלבד" (עמ' 18). וגם: אוננות הוֹבְנָתָה במהלך העידן הטרומ-מודרני כבעיה של "חולשה מוסרית", אך במהלך העת החדשה (בערך מן המאה ה"ח) הוֹבְנָתָה כבעיה רפואית "הנגרמת מבורות בנוגע לתוצאות החמורות של 'הפגיעה העצמית' לבריאות האישית" (עמ' 34).

בהקשר זה כדאי גם לתת את הדעת למהפך התפיסתי במהלך ההיסטוריה העכשווית בנוגע לאפשרות (שלא לומר היכולת הגופנית והנפשית) של נשים לחוות הנאה מינית ולהגיע לסיפוק. תת-הפרק "הפוליטיקה של האורגזמה" דן לא רק בוויכוח הפמיניסטי-מיזוגני על זכותה של האישה לעונג מיני (שלא היה אפשרי בעידינים קודמים, בהם האישה נתפסה ככלי לסיפוק תאוותו

³ הספר הבא מרחיב את היריעה בסוגיות אלו: קמה, ע. ופירסט, ע. (בדפוס). על ההדרה: ייצוגים תקשורתיים של 'אחרים'. תל אביב: רסלינג.

⁴ שוב, אבקש להעיר כי בהתאם למסורת האקדמית הרווחת, אין בספר כל התייחסות לתרבויות ולעמים אחרים. מה קרה בבבל? באשור? במצרים? בעולם העתיק – הטרומ-נוצרי – התקיימות תרבויות וחברות לא פחות מפותחות ולא פחות מעניינות.

של הגבר גרידא), אלא מתאר את המחלוקת התוססת לגבי "שיקום תפקידו החשוב של הדגדגן בהנאה המינית של האישה [ש]עמד בניגוד למדע המין, שתמיד הדגיש את העליונות ואת הטבעיות [...] של האורגזמה הווגינלית" (עמ' 64). במלים אחרות, אפילו סוגיה זו הובנתה בתהליכים תרבותיים, ואיננה עניין 'טבעי' או ביולוגי.

מוטייה פורשת משנה קצרה (קצרה מדי!) לדיון על הביולוגיזציה של ההבדלים בין המינים⁵: "החל במאה הי"ח הוחלף הרעיון המסורתי של 'גוף של מין אחד', שראה בגוף האישה גרסה נחותה של גוף הגבר (איברי המין של האישה נחשבו לגרסה פנימית וקטנה הרבה יותר של איברי המין של הגבר), ברעיון ההבחנה הביולוגית בין גברים לנשים. גוף הזכר וגוף הנקבה החלו להיתפס כשונים מהותית וביולוגית, ולא כחלק מאותו רצף הייררכי" (עמ' 38).

אני שמח להתוודות על כך, שמעולם לא נחשפתי להיבט מעניין זה. אכן, אפילו האיברים הגופניים שנדמה כאילו אין אפשרות לתפוס אותם אלא בהמשגה ביולוגית, הובנו תרבותית בדרכים שונות במהלך ההיסטוריה.

הספר כולל 13 איורים מעניינים, אם כי לא ברור מדוע נבחרו ומה הרלבנטיות שלהם לטקסט עצמו. יש לציין בהקשר זה, כי בעוד כל הספר מתמקד אך ורק באירופה וארצות הברית ובדת השלטת שם (אולי היה כדאי לומר זאת במפורש ובאופן ברור כבר בתחילת הספר או לרמוז לכך בכותרתו?), האיורים כוללים תמונות מהודו, מיפן וכו'. לשון אחר, אינני רואה בעיה בכתיבת ספר על נושא מסוים ומוגדר, אך נחוץ היה להצביע במפגיע על כך שאין לספר מאומה להציע על מיניות מחוץ לגבולות הגיאוגרפיים, החברתיים והתרבותיים הללו.

תמהתי עד מאוד להיווכח כי בין הפרק הראשון לבין הפרק השני בספר חלפו כאלף וחמש מאות שנים עלומות ונסתרות ללא כל הצדקה ונימוק. אמנם קיימים אֶזְכוּרִים בודדים למה שקרה בין העת העתיקה לבין המאה הי"ח (למשל, פיסקה קצרצרה על פירנצה בתקופת הרנסנס), אך ה'חור השחור' מעורר אי-נחת. מוטייה, והיא בהחלט איננה יחידה בהקשר זה, מתעלמת כמעט במופגן מן ההיסטוריה של ימי הביניים והעת הטרומ-מודרנית. הקפיצה הזו משעתקת את התפיסה הרווחת כאילו במהלך חמש-עשרה מאות בערך לא חל מאומה ובני האדם שחיו אז אינם ראויים לדיון כלשהו.

מוטייה בוחרת לכלול בספרה הקצר מאוד פרקים שאפשר היה לוותר עליהם לטובת הרחבת הדיון בהקשרים יותר מהותיים. למשל, הדיון באָאוּגְנִיקָה ("השבחת הגזע") עומד על כשנים-עשר עמודים ולא הצלחתי להבין מדוע הינו חיוני כאן.

⁵ בספר נכתב "הבדלים מגדריים", אולם זו כמובן טעות מושגית בסיסית. ראוי להעיר כי הבלבול בין מין לבין מגדר פושה באופן מצער לאורך כל הספר.

הפרק האחרון בספר כולל דיון מעורר דאגה בנוגע לעתידה של התפיסה ההבנייתית של המיניות. אמנם הפרק כולל סקירה של ההתפתחויות האחרונות של התנועה הקווירית לשחרור מן הדפוסים הדיכוטומיים של מיניות ומגדר, ובכך מוטייה מצביעה על תהליכים המחזקים את הנטייה לראות בשתי תופעות אלו תוצרים מובהקים של הבניות תרבותיות; אולם בד-בבד "מודלים ביולוגיים של מיניות קיבלו חיזוק מהתרחבותו העכשווית של מדע האבולוציה והגנטיקה, שמתבטאת בפרויקט הגנום האנושי [...] ההתפתחויות במחקר הגנטי חידשו את האהדה להבנות הביולוגיות והתורשתיות של הרגלים וזהויות מיניים" (עמ 113). אכן, פרקטיקות מדעיות ואפילו פסאודו-מדעיות (למשל, גילוי לכאורה של "גן הומוסקסואלי") לצד פרקטיקות רפואיות (כגון ייעוץ גנטי בזמן ההיריון) זוכות להדהוד תקשורתי ודיון ציבורי ומחזירות לקדמת הבמה את האמונות הרווחות בנוגע לטבעיותה של המיניות האנושית.

לבסוף, הערה על כריכת הספר: הדימוי של הפרי האקזוטי המונח על מצע משיי אדום בוהק איננו בוטה ואיננו פלֶקְטִי מדי, אך בהחלט מעורר את הדמיון ואפילו מגרה-משהו. לסיכום, הקוראת הישראלית לא תימצא בספר מאומה על ישראל. אולי זו הערה מיותרת בעליל בסקירת ספר מתורגם, אך אני מוצא בה חשיבות כקריאה לעמיתות ישראליות להוסיף למדף הספרים סקירה על תולדות המיניות ביהדות ובקורות ישראל.